



ระบบปฏิทินนิเวศวัฒนธรรม: การถอดรหัสกลไก "กระดานไม้หมุด" ของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปในจังหวัดอุทัยธานี*

ECOCULTURAL CALENDAR SYSTEM: DECODING THE "PINBOARD" MECHANISM OF THE KAREN PO ETHNIC GROUP IN UTHAI THANI PROVINCE

ปริชัย ดาวอดม^{1*}, เจษฎา เนตะวงศ์², สราวุฒิ งามยิ่ง³
Parichai Daoudom^{1*}, Jesada Netawong², Sarawut Ngamyong³

¹บัณฑิตวิทยาลัย หลักสูตร ปร.ด.พัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

¹Philosophy Program in Development Education, Srinakarinwirot University, Bangkok, Thailand

²ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

²Princess Mahachakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization), Bangkok, Thailand

³โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ฝ่ายประถม กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

³Srinakarinwirot University, Prasarnmit Demonstration School (Elementary), Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: chaiswubk@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ ระบบ และกระบวนการคำนวณปฏิทินจันทรคติของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโป ในชุมชนกะเหรี่ยงโปแห่งหนึ่งทางภาคตะวันตกของประเทศไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และตรวจสอบโดยคนในชุมชนในฐานะผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ซึ่งเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่า ระบบปฏิทินของชุมชนเป็น "ปฏิทินนิเวศวัฒนธรรม" ที่สัมพันธ์กับวัฏจักรการทำกินและวิถีชีวิตทางพิธีกรรม โดยใช้วัตถุทางวัฒนธรรมในรูปแบบ "กระดานไม้หมุด" ซึ่งมีลักษณะเป็นแผ่นไม้รูปทรงครึ่งวงกลม เจาะรูเรียงรายตามแนวโค้งเพื่อแทนค่าตำแหน่งของดวงจันทร์ในแต่ละวัน การใช้งานกระดานไม้ดังกล่าวควบคู่กับการสังเกตการณ์ท้องฟ้าโดยจะมีข้างขึ้น 15 วันและวันข้างแรม 15 วัน โดยกำหนดให้เดือนคู่เป็นเดือนเต็มมีทั้งสิ้น 30 วัน แต่เดือนคี่เป็นเดือนขาดจะมีเพียง 29 วันกล่าวคือจะตัดวันแรม 15 ค่ำออกไปในทุกเดือนคือ ถือเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการกำหนดวัน เดือน ปี ของชุมชนที่มีความซับซ้อนในการระบุกิจกรรม ทั้งการเริ่มฤดูกาลเพาะปลูกและวันกิจกรรมสำคัญตามความเชื่อ สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการสังเกตท้องฟ้าและกำหนดวัน เวลาของบรรพบุรุษ งานวิจัยนี้สรุปได้ว่า องค์ความรู้เรื่องปฏิทินกะเหรี่ยงโปมิใช่เพียงมุขปาฐะ แต่มีระบบการบันทึกที่เป็นรูปธรรมผ่านวัตถุทางวัฒนธรรม ที่มีโครงสร้าง กลไก และการกำหนดวัน เวลา เดือน และปีอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ด้วยวัสดุที่เป็นไม้และการสืบทอดที่จำกัดเฉพาะกลุ่มผู้นำพิธีกรรม ทำให้ภูมิปัญญานี้มีความเสี่ยงต่อการสูญหาย จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบการสืบทอดใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัยต่อไป

คำสำคัญ: ปฏิทินกะเหรี่ยงโป, กระดานไม้หมุด, ปฏิทินนิเวศวัฒนธรรม

Abstract

This research aims to study the patterns, systems, and processes of calculating the Karen lunar calendar in a Karen community in western Thailand. Using qualitative research methods, the study was validated by five community experts who are inheritors of traditional knowledge. The results show that the community's calendar system is an "ecological-cultural calendar" related

to livelihood cycles and ritual practices. It utilizes a cultural artifact in the form of a "wooden pegboard," a semicircular wooden board with holes arranged in a curved line to represent the moon's position each day. This board is used in conjunction with sky observations, noting 15 days of waxing and 15 days of waning moon phases. Even-numbered months are considered full months (30 days), while odd-numbered months are considered short months (29 days), meaning the 15th day of the waning moon is omitted from each odd-numbered month. This complex tool is used to determine dates, months, and years for the community, reflecting the ancestral abilities in sky observation and timekeeping. The research concludes that Karen calendar knowledge is not merely oral tradition but has a concrete recording system through cultural artifacts. This tradition possesses a systematic structure, mechanism, and method for determining dates, times, months, and years. However, due to the use of wood and the limited transmission of this knowledge among a select group of ritual leaders, it is at risk of being lost. Therefore, it is necessary to develop new forms of transmission that are suitable for the modern era.

Keywords: Karen Po Calendar, Wooden Pegboard, Cultural Ecological Calendar

บทนำ

ความสามารถในการสังเกตความเปลี่ยนแปลงของคืนวัน ร่วมกับตำแหน่งแห่งที่ของดวงดาวบนท้องฟ้า เป็นสิ่งที่มนุษย์หลายกลุ่มหลายชาติพันธุ์ต่างก็มีการบันทึกและจดจำกันมาอย่างยาวนาน การที่ชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะมีความสามารถในการบันทึกผลการสังเกต คืน ฟ้า มากำหนดเป็นคืนวัน เพื่อใช้เป็นหมุดหมายและวงรอบในการ ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนได้นั้นนับเป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อนต้องผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสืบทอดกันมาต่อเนื่องอย่างยาวนาน อาจกล่าวได้ว่าองค์ความรู้ด้านเวลาและปฏิทินของแต่ละกลุ่ม ชาติพันธุ์มิได้เป็นเพียงเครื่องมือบอกวันเดือนปี หากแต่เป็นโครงสร้างความรู้ที่เชื่อมโยงมนุษย์ ธรรมชาติ และ จักรวาลเข้าด้วยกัน งานศึกษาด้านมานุษยวิทยาและดาราศาสตร์ชาติพันธุ์ชี้ให้เห็นว่า ปฏิทินพื้นบ้านจำนวนมากทำ หน้าที่เป็น “ปฏิทินนิเวศ” (ecological calendar) ที่ผสมผสานความรู้ทางดาราศาสตร์ การเกษตร พิธีกรรม และ จริยธรรมของชุมชนไว้ในระบบเดียว (Aveni, A. F., 2001); (Ruddle, K. & Chesterfield, R., 1977) ซึ่งการที่ กลุ่มชาติพันธุ์ใดจะสามารถสร้างระบบปฏิทินของตนเองขึ้นเป็นวัตรธรรม เพื่อสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือบอก วันเวลาได้อย่างเป็นระบบและทำซ้ำในแต่ละรอบปี รอบเดือน ซึ่งบางกลุ่มชนอาจพัฒนาขึ้นเป็นปฏิทินแบบดินเผา กระดาษ หรือแผ่นไม้ จวบจนปัจจุบันก็มีพัฒนาการต่อเนื่องมาเป็นปฏิทินแบบดิจิทัล และปฏิทินออนไลน์ ซึ่งมีให้ พบเห็นกันเป็นที่คุ้นเคยทั่วไป

ในบริบทของประเทศไทย เห็นได้ชัดว่าระบบปฏิทินของกลุ่มชนที่เป็นคนกลุ่มหลักในสังคมมีวิวัฒนาการมา จากการรับอิทธิพลปฏิทินของอินเดีย จีน และพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่การกำหนดศักราช เป็นแบบ “จุลศักราช” ซึ่งรับทอดมาจากอาณาจักรพุกามและใช้เป็นเกณฑ์หลักในทางราชการรวมถึงกฎหมายตรา สามดวงมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2552) ก่อนจะมีการปรับเปลี่ยนมาเป็น “รัตนโกสินทร์ศก” และ “พุทธศักราช” ในเวลาต่อมา เพื่อตอบรับกับกระแสการสร้างความทันสมัยตามแบบตะวันตก แต่กระนั้น การนับค่านวนวันเดือนปีตามแนวทางจันทรคติก็ปรากฏให้เห็นควบคู่ไปกับปฏิทินแบบสุริยคติตลอดมา รวมไปถึง การนับปีแบบ “นักษัตร” ซึ่งเป็นร่องรอยทางวัฒนธรรมร่วมของภูมิภาคอุษาคเนย์และจีน (Wyatt, D. K., 2003) จนกระทั่งระบบเหล่านี้ได้กลายมาเป็นปฏิทินหลักของสังคมไทยที่ปรากฏบนแผ่นกระดาษในหลากหลายรูปแบบ และพัฒนาไปสู่แพลตฟอร์มดิจิทัลและออนไลน์ในปัจจุบัน



อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่สำคัญคือ อำนาจทางการศึกษาและการถ่ายทอดการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ในรัฐไทยที่เข้มแข็งรุนแรง ได้ส่งผลให้เกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Cultural Assimilation) อย่างแพร่หลาย ดังที่ ธงชัย วินิจจะกูลได้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างเอกภาพของรัฐชาตินั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการขีดเส้นแบ่งเขตแดนบน แผนที่เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการสถาปนา “เวลามาตรฐาน” เพื่อเข้าควบคุมวิถีชีวิตของพลเมือง (ธงชัย วินิจจะกูล, 2556) ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมประเพณีของคนกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากจึงถูกกลืนกลายไปด้วย ไม่เว้นแม้แต่การ กำหนดวันเวลาและระบบปฏิทินดั้งเดิม เช่น ปฏิทินจันทรคติของกลุ่มชาติพันธุ์มลายู (ฮิจเราะห์ศักราช) หรือระบบ เวลาของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่มักถูกลดทอนบทบาทให้เป็นเพียงความเชื่อเฉพาะถิ่นหรือพิธีกรรมทางศาสนา ในขณะที่ปฏิทินส่วนกลางถูกสถาปนาให้เป็น “ความจริงชุดเดียว” ที่ใช้จัดการการเรียนการสอน การทำงาน และ ระบบเศรษฐกิจทั่วทั้งประเทศ สอดคล้องกับแนวคิดของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากร และวิถีชีวิตภายใต้อำนาจรัฐมักมีการกำหนดระบบเวลาชุดเดียวเพื่อการควบคุมจากส่วนกลาง (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544) การศึกษาปฏิทินชุมชนที่มักมีการนำไปใช้ในชุมชนท้องถิ่นและชุมชนชาติพันธุ์หลายแห่งในปัจจุบัน จึงมักเป็นการศึกษาปฏิทินตามหลักของ “ปฏิทินรัฐ” ในระบบสุริยคติ ซึ่งเป็นการจัดทำปฏิทินเพื่อให้คนนอกเข้าใจ ชุมชน แต่กลับพบว่ามีความคลาดเคลื่อนและบิดเบือนไปจากความหมายที่แท้จริงอย่างมาก ทั้งด้วยความตั้งใจและ จากปัญหาการไม่เข้าใจในระบบกลไกและรหัสของปฏิทินที่กลุ่มชนแต่ละกลุ่มกำหนดไว้สำหรับวัฒนธรรมประเพณี ในชุมชนท้องถิ่นตนเอง ดังที่ยศ สันตสมบัติ ระบุว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมักถูกทำให้กลายเป็น “สินค้า” หรือ “ข้อมูลพื้นฐาน” ที่ถูกบีบอัดลงในโครงสร้างความรู้แบบรัฐ จนทำให้มิติด้านจิตวิญญาณและเงื่อนไขทาง นิเวศวิทยาที่กำกับเวลาดั้งเดิมสูญเสียความหมายไป (ยศ สันตสมบัติ, 2547)

นอกจากนี้ การนำปฏิทินจันทรคติที่มีความยืดหยุ่นสูงและอิงกับปรากฏการณ์ธรรมชาติไปวางทับบน ตารางเวลาสุริยคติแบบตายตัว ยังสร้างสิ่งที่เรียกกันว่า “การแปลความทางวัฒนธรรมที่ผิดฝาผิดตัว” ซึ่งไม่เพียงแต่ ทำให้รหัสทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาเลือนหายไป แต่ยังส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจเชิงนโยบายที่รัฐเข้าไป ดำเนินการในพื้นที่ โดยไม่สอดคล้องกับจังหวะชีวิต (Rhythm) ที่แท้จริงของชุมชนนั้นๆ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงใน จังหวัดอุทัยธานีนับเป็นหนึ่งในกลุ่มที่ยังคงรักษาระบบปฏิทินพื้นบ้านซึ่งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการทำไร่ หมุนเวียนและพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม งานศึกษาที่มีอยู่จำนวนมากมักอธิบายปฏิทินกะเหรี่ยงใน ฐานะมุขปาฐะหรือความเชื่อ ขณะที่มิติของ “กลไกการกำหนดวันเวลา” และ “วัตถุทางวัฒนธรรม” ที่ใช้ในการ บันทึกลงและคำนวณเวลากลับได้รับการกล่าวถึงน้อย บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสนอความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับ ระบบปฏิทินจันทรคติของกะเหรี่ยงไป ผ่านการถอดรหัสวัตถุทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า “กระดานไม้หมุด” ซึ่งผู้วิจัย ได้พบจากการลงพื้นที่ในชุมชนกะเหรี่ยงแห่งหนึ่งทางภาคตะวันตกของประเทศไทย โดยมุ่งแสดงให้เห็นว่า ปฏิทิน ดังกล่าวมิใช่เพียงความเชื่อเชิงพิธีกรรม หากแต่เป็นระบบการกำหนดวัน เดือน ปีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีโครงสร้าง และความแม่นยำ ที่ถูกสร้างขึ้นบนฐานความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ วิถีวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งถือเป็นการ สร้างความรู้ที่ถูกนิยามโดยเจ้าของวัฒนธรรมเอง (Smith, L. T., 2012)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่ออธิบายลักษณะโครงสร้างทางกายภาพของปฏิทินไม้หมุดของชุมชนกะเหรี่ยงโปในจังหวัดอุทัยธานี
2. เพื่อถอดรหัสกลไกการกำหนดวันเดือนปีและการใช้ปฏิทินไม้หมุดของชุมชนกะเหรี่ยงโปในจังหวัด อุทัยธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งทำความเข้าใจระบบปฏิทินในฐานะองค์ ความรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรมและกลไกการกำหนดวัน เดือน ปี ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโป ในจังหวัดอุทัยธานี ดำเนินการวิจัยโดยการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับปฏิทินชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ดาราศาสตร์ชาติพันธุ์ และปฏิทิน

นิเวศ รวมทั้งเอกสารที่มีการบันทึกและส่งต่อรุ่นต่อรุ่นซึ่งบันทึกไว้ในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน และมีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการคำนวณวันและพิธีกรรมตามปฏิทิน เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครอบคลุม จากนั้นจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและตีความเชิงวัฒนธรรม เพื่อสังเคราะห์รูปแบบระบบ และกลไกของปฏิทิน ก่อนที่จะนำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดไปให้ผู้เชี่ยวชาญในชุมชนจำนวน 5 ท่านซึ่งเป็นผู้นำพิธีกรรมและผู้สืบทอดความรู้ปฏิทิน ผู้นำทางจิตวิญญาณและหัวหน้าสายตระกูลทั้ง 3 สายตระกูลในชุมชนพิจารณายืนยันความถูกต้องของข้อมูล โดยมีรายละเอียดการดำเนินการดังนี้

1. พื้นที่ศึกษาและขอบเขตการศึกษา พื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงชุมชนสูง (นามสมมติ) อันเป็นชุมชนกะเหรี่ยงโป ในจังหวัดอุทัยธานี ขอบเขตเน้น “ระบบปฏิทินจันทรคติ” การใช้งานกระดานไม้หมุด และความสัมพันธ์กับพิธีกรรมและการทำมาหากินของชุมชน

2. เครื่องมือและวิธีเก็บข้อมูล

2.1 แบบวิเคราะห์เอกสาร/แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร: ใช้กับเอกสารด้านปฏิทินชาติพันธุ์ ดาราศาสตร์ชาติพันธุ์ ปฏิทินนิเวศ รวมถึงเอกสารชุมชนและวัสดุการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

2.2 แบบบันทึกการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม: สังเกตการณ์เดินหมุดรายวัน การเปลี่ยนเดือน/เปลี่ยนปี และกิจกรรมพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับวัน 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม

2.3 การบันทึกภาคสนามและภาพประกอบ: จัดบันทึกอย่างเป็นระบบ และจัดทำผัง/ร่างแบบ (sketch) โครงสร้างกระดานไม้หมุดเพื่อใช้ตรวจสอบความถูกต้องกับผู้ใช้ข้อมูล (member checking)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาและตีความเชิงวัฒนธรรม โดยดำเนินการเป็นลำดับ ได้แก่ 1) การจัดระเบียบข้อมูล 2) จัดหมวดหมู่ข้อมูลตาม “โครงสร้างกระดาน-กลไกการเดินหมุด-ปฏิสัมพันธ์กับท้องฟ้า-การใช้ในพิธีกรรม-การสืบทอด” 3) สังเคราะห์เป็นคำอธิบายระบบ (system description) และแบบจำลองกลไก (mechanism model) ของปฏิทินไม้หมุด พร้อมเทียบกับแนวคิดดาราศาสตร์ชาติพันธุ์ ปฏิทินนิเวศ และวิถีทางวัฒนธรรม (Aveni, A. F., 2001); (Ruddle, K. & Chesterfield, R., 1977); (Ingold, T., 2011)

4. การนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความถูกต้องของข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ จำนวน 5 ท่าน เป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ปฏิทิน ได้แก่ ผู้นำพิธีกรรม/ผู้นำทางจิตวิญญาณ (บ่อกู้) และผู้อาวุโสจากสายตระกูล 3 ตระกูลหลักของชุมชน และ/หรือ มีบทบาทเป็นผู้นำโดยธรรมชาติและสืบทอดองค์ความรู้ โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกคือ 1) มีบทบาทในพิธีกรรมตามปฏิทินและเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้เรื่องปฏิทินของชุมชนมาไม่น้อยกว่า 10 ปี 2) สามารถยืนยันความถูกต้องของข้อมูลการใช้กระดานไม้หมุดและหลักการเดินหมุดได้ 3) ยินยอมเป็นผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้แนวคำถามเชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง : ครอบคลุม ก) โครงสร้างกระดานไม้หมุดและความหมายของรู/ชื่อเรียก ข) หลักการนับเดือนเต็ม-เดือนขาด ค) การกำหนดวันพิธีและข้อห้าม/จริยธรรม (ง) การถ่ายทอดความรู้และข้อจำกัดการสืบทอด สำหรับใช้ในการให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณายืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์

5. ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (Trustworthiness)

ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ระหว่างเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ ร่วมกับการตรวจสอบกับผู้เชี่ยวชาญการใช้ปฏิทินกระดานไม้หมุดในชุมชน (member checking) โดยเฉพาะในส่วน “ลำดับการเดินหมุด” และ “ความหมายของวันสำคัญ” เพื่อเพิ่มความเที่ยงตรงเชิงความหมาย ผู้วิจัยดำเนินการจัดการข้อมูลโดยนำผลจากการสังเกตการณ์และการศึกษาเอกสารจากศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่ได้มีการรวบรวมไว้ จากนั้นใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดกลุ่มรหัส (Coding) ของสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนกระดานไม้หมุด โดยมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Member Check) จากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่านอีกครั้งเพื่อให้มั่นใจว่าการตีความรหัสลับเป็นไปตามจรรยาบรรณของเจ้าของภูมิปัญญา



6. จริยธรรมการวิจัย

ดำเนินการขอความยินยอมโดยรู้ข้อมูล (informed consent) เคารพเงื่อนไขความเชื่อและข้อห้ามของพิธีกรรม ปกปิดชื่อบุคคล/พื้นที่ตามความเหมาะสม และตกลงการใช้ภาพ/ผิง/คำเรียกภาษากะเหรี่ยงให้สอดคล้องกับสิทธิของชุมชนและผู้ให้ข้อมูล

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดเรื่องดาราศาสตร์ชาติพันธุ์ (ethno-astronomy) ซึ่งศึกษาวิธีที่กลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ ทำความเข้าใจ ปรับใช้ และสังเกตปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ผ่านกรอบคิดของตนเอง (Aveni, A. F., 2001) ควบคู่กับแนวคิดปฏิทินนิเวศ (ecological calendar) ที่มองระบบเวลาพื้นบ้านเป็นกลไกเชื่อมโยงกิจกรรมมนุษย์กับวัฏจักรธรรมชาติ เช่น ฤดูกาล การเพาะปลูก และพิธีกรรม (Ruddle, K. & Chesterfield, R., 1977)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้แนวคิดเรื่องวัตถุทางวัฒนธรรม (material culture) เพื่ออธิบายบทบาทของ “กระดานไม้หมุด” ในฐานะเครื่องมือบันทึกและคำนวณความรู้ ซึ่งสะท้อนการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านสสาร มิใช่เพียงผ่านคำบอกเล่า (Ingold, T., 2011)

ผลการวิจัย

1. โครงสร้างทางกายภาพของกระดานไม้หมุด

กระดานไม้หมุดเป็นแผ่นไม้รูปทรงครึ่งวงกลม ลักษณะคล้ายเขียงไม้ผ่าครึ่ง ขอบด้านบนซึ่งเป็นแนวโค้งถูกเจาะรูจำนวน 30 รู แบ่งเป็นฝั่งข้างขึ้น 15 รู และฝั่งข้างแรม 15 รู แต่ละรูใช้ไม้หมุดปักเพื่อระบุตำแหน่งของวันตามการเคลื่อนที่ของดวงจันทร์ บริเวณฐานล่างซึ่งเป็นแนวตรงถูกเจาะเป็นรู 3 แถว ได้แก่

- แถวที่ 1 จำนวน 12 รู แทนปีนับคล้ายกับปีนักษัตร
- แถวที่ 2 จำนวน 12 รู แทนเดือน โดยเริ่มเดือนที่ 6 เดือนต่อเนื่องไป มีเดือน 5 เป็นเดือนสุดท้ายของปี
- แถวที่ 3 จำนวน 7 รู แทนวันทั้งเจ็ดในสัปดาห์



ภาพที่ 1 กระดานไม้หมุด ระบบปฏิทินนิเวศวัฒนธรรมกะเหรี่ยงโป จ.อุทัยธานี

รูทั้งหมดมีชื่อเรียกเป็นภาษากะเหรี่ยงโป สะท้อนระบบภาษาที่ผูกโยงเวลาเข้ากับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ดังตารางต่อไปนี้

1.1 การเรียกชื่อวัน

ตารางที่ 1 การเรียกชื่อวัน

| รฐที่ | ชื่อเรียก | เทียบกับภาษาไทยกลาง |
|-------|-----------|---------------------|
| 1 | อาเต้า | วันอาทิตย์ |
| 2 | อาจง | วันจันทร์ |
| 3 | อาเนีย | วันอังคาร |
| 4 | พะทะเวีย | วันพุธ |
| 5 | เปลวปะไต | วันพฤหัสบดี |
| 6 | อาซ่าว | วันศุกร์ |
| 7 | ตะงัโซว | วันเสาร์ |

1.2 การเรียกชื่อเดือน

ตารางที่ 2 การเรียกชื่อเดือน

| รฐที่ | ชื่อเรียก | เทียบกับภาษาไทยกลาง |
|-------|--------------|---------------------|
| 1 | หล่าย่า | เดือน6 |
| 2 | หล่านุ้ย | เดือน7 |
| 3 | หล่าคู้ว | เดือน8 |
| 4 | หล่าเคื้อะ | เดือน9 |
| 5 | ซี้มิ่ง | เดือน10 |
| 6 | ซี้ซ้า | เดือน11 |
| 7 | หล่าน้อง | เดือน12 |
| 8 | หล่าเล้ย | เดือนอ้าย |
| 9 | ไต้ค่าวพู้ | เดือนยี่ |
| 10 | ไต้ค่าวพะคู้ | เดือน3 |
| 11 | โพหล่าเหลอ | เดือน4 |
| 12 | หล่าโจย | เดือน5 |

1.3 การเรียกชื่อปี

ตารางที่ 3 การเรียกชื่อปี

| รฐที่ | ชื่อเรียก | เทียบกับภาษาไทยกลาง(นักษัตร) |
|-------|-----------|------------------------------|
| 1 | โนโซง | มะโรง |
| 2 | โนจุงพู้ | มะเส็ง |
| 3 | โนกะซี้ | มะเมีย |
| 4 | โนปี้ | มะแม |
| 5 | โนชะออร์ | วอก |
| 6 | โนซ้อง | ระกา |
| 7 | โนทู้ย | จอ |
| 8 | โนทรูว์ | กุน |
| 9 | โนยุง | ชวด |
| 10 | โนชะเน้อ | ฉลู |
| 11 | โนคี้ | ขาล |
| 12 | โนพะเตย์ | เถาะ |

1.4 การเรียงลำดับวันตามการเปลี่ยนแปลงของดวงจันทร์
ตารางที่ 4 การเรียงลำดับวันตามการเปลี่ยนแปลงของดวงจันทร์

| รูกี่ | | ชื่อเรียก | | เทียบกับภาษาไทยกลาง |
|-------|--------|--------------------------|----------|---------------------|
| 1 | ยูทอร์ | เลอเน | ข้างขึ้น | 1 ค่ำ |
| 2 | | เน็ยเน | | 2 ค่ำ |
| 3 | | เสอเน | | 3 ค่ำ |
| 4 | | เล็ยเน | | 4 ค่ำ |
| 5 | | เย็เน | | 5 ค่ำ |
| 6 | | โค้วเน | | 6 ค่ำ |
| 7 | | น้อยเน | | 7 ค่ำ |
| 8 | | คู้เน | | 8 ค่ำ |
| 9 | | คู้ยเน | | 9 ค่ำ |
| 10 | | เหล่อเซ่ | | 10 ค่ำ |
| 11 | | ซี้เลอเน | | 11 ค่ำ |
| 12 | | ซี้เน็ยเน | | 12 ค่ำ |
| 13 | | ซี้เสอเน | | 13 ค่ำ |
| 14 | | ซี้เล็ยเน | | 14 ค่ำ |
| 15 | | ซี้เย็เน | | 15 ค่ำ |
| 16 | ลองโน | เลอเน | ข้างแรม | 1 ค่ำ |
| 17 | | เน็ยเน | | 2 ค่ำ |
| 18 | | เสอเน | | 3 ค่ำ |
| 19 | | เล็ยเน | | 4 ค่ำ |
| 20 | | เย็เน | | 5 ค่ำ |
| 21 | | โค้วเน | | 6 ค่ำ |
| 22 | | น้อยเน | | 7 ค่ำ |
| 23 | | คู้เน | | 8 ค่ำ |
| 24 | | คู้ยเน | | 9 ค่ำ |
| 25 | | เหล่อเซ่ | | 10 ค่ำ |
| 26 | | ซี้เลอเน | | 11 ค่ำ |
| 27 | | ซี้เน็ยเน | | 12 ค่ำ |
| 28 | | ซี้เสอเน | | 13 ค่ำ |
| 29 | | ซี้เล็ยเน | | 14 ค่ำ |
| 30 | | ซี้เย็เน (เฉพาะเดือนคู่) | | 15 ค่ำ |

2. กลไกการกำหนดวัน เดือน ปี และการใช้ปฏิทินกระดานไม้หมุด

การใช้งานกระดานไม้หมุดต้องอาศัยการสังเกตดวงจันทร์จริงบนท้องฟ้าควบคู่กับการเคลื่อนย้ายไม้หมุดวันต่อวัน เมื่อครบหนึ่งรอบจันทรคติ ผู้รู้กล่าวคือ บ่องคู้ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณของสายตระกูล จะทำการเลื่อนไม้หมุดในแถวเดือน และเมื่อครบวัฏจักรปี จะเลื่อนไม้หมุดในแถวปีนักษัตร กระบวนการนี้ช่วยให้สามารถระบุวัน ศีล วันพิธี และช่วงเวลาการทำไร่หมุนเวียนได้อย่างแม่นยำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กลไกการกำหนดวันที่ ตามการเปลี่ยนแปลงของดวงจันทร์ จะมีการเคลื่อนไม้หมุดบน

กระดานไปตามแนวโค้งด้านบนของกระดานไม้ ซึ่งถูกเจาะรูไว้ 30 รูเป็นแนวตามเส้นโค้งข้างขึ้นจำนวน 15 รูและเส้นโค้งข้างลง 15 รู การเปลี่ยนแปลงบ่องคู้จะใช้แทงไม้ เสียบตามรูไล่เรื่อยไปในเข้าตรูของแต่ละวันโดยมีข้อกำหนดตามหลักการสำคัญคือ ในเดือนคู่ปฏิทินจะเดินครบทั้ง 30 วัน กล่าวคือ มีข้างขึ้น 15 วันและข้างแรม 15 วัน

เรียกว่าเดือนเต็ม แต่สำหรับเดือนคี่ ปฏิทินจะเดินเพียง 29 วันกล่าวคือ มีข้างขึ้น 15 วันแต่มีข้างแรมเพียง 14 วัน เช่นนี้ ข้างแรมจึงจะมีถึงวันแรม 14 ค่ำ หรือ ลองโน ซี้เยเน เท่านั้น และบ่องคู้ก็จะทำการเปลี่ยนไม้หมุดไปเริ่มวันใหม่ ในวันขึ้น 1 ค่ำเลย เรียกว่าเดือนขาด ในทุก ๆ รอบของการเดินปฏิทิน เมื่อถึงวันสิ้นเดือน แรม 15 ค่ำ หรือ แรม 14 ค่ำแล้วแต่กรณี เมื่อขึ้นวันใหม่ จะต้องมีการเคลื่อนไม้หมุดสำหรับเดือนที่อยู่ในแถวด้านล่างของกระดานไม้หมุดเพิ่มไปอีก 1 เดือนด้วย

อนึ่งทุกวัน 8 ค่ำ 15 ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ถูกกำหนดให้เป็นวันปฏิบัติพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีการตีความว่าคล้ายกับวันพระแต่ผู้ปฏิบัติพิธีกรรม คือบ่องคู้ และมีพิธีการเฉพาะของชุมชน

2.2 กลไกการกำหนดเดือน การกำหนดเดือนของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงชุมชนนี้ จะมีการกำหนดเดือนไปตามการเปลี่ยนแปลงของดวงจันทร์ หากแต่เดือนที่เป็นเดือนแรกของปีกลับไม่ใช่เดือนที่1 เนื่องจากยึดการเริ่มฤดูสำหรับการเพาะปลูกให้เป็นเดือนแรกของปี ดังนั้น เดือนที่ 6 หรือ หล่าย่า จึงเป็นเดือนแรกของปี โดยวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 6 หรือ ยูทอเลอเน หล่าย่า คือวันแรกของทุกๆปี ดังนั้นการเคลื่อนไม้หมุดบนกระดานก็จะมีการเคลื่อนจากเดือนหล่าย่า (เดือน 6) ไปเป็นเดือนหล่าญัย (เดือน 7) ไปจนถึงเดือนหล่านอง (เดือน12) และไปสู่หล่าเลย (เดือน1) ไปสู่เดือนสิ้นปีคือ หล่าโจย(เดือน5) อันเป็นเดือนสิ้นปี และเป็นเดือนที่กิจกรรมพิธีกรรมทางศาสนาอีกมากมาย อันสอดคล้องกับเทศกาลสงกรานต์ของชาวไทยในโดยทั่วไป ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 /เดือน5 และเดือน 8 มีการกำหนดให้มีพิธีไหว้พื้นที่ทางความเชื่ออันเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ ซึ่งเนื่องจากชุมชนชาติพันธุ์นี้ ประกอบด้วย 3 ตระกูลจึงมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ 3 พื้นที่ตามแต่ละสายตระกูล

2.3 กลไกการกำหนดปี แม้ว่าการเรียกชื่อปีจะเรียกตามวงรอบ 12 ปีและความหมายของชื่อแต่ละปีก็สอดคล้องกับชื่อปีนักษัตร อาทิ ไนโซ้ง หมายถึงงูใหญ่ เทียบได้กับปีมะโรง ไนพะเคย์ หมายถึงกระต่าย เทียบได้กับปีเถาะ เป็นต้น หากแต่การนับปีแรกของรอบ12 ปีจะเริ่มจากปีไนโซ้ง หรือปีงูใหญ่เป็นปีที่ 1 และมีปีเถาะหรือปี ไนพะเคย์ เป็นปีสุดท้ายของรอบ12 ปี การเลื่อนหมุดก็จะเลื่อนเมื่อไม้หมุดของแถววันที่ เปลี่ยนจาก แรม 14 ค่ำ เดือน5 ของแต่ละปี ขึ้นสู่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ไม้หมุดของแถวปี ก็จะเคลื่อนไปสู่ รุกัดไป การเคลื่อนหมุดที่แถวปีนี้จึงมีการเคลื่อนย้ายเพียงปีละ 1 ครั้ง

2.4 การกำหนดวันในรอบสัปดาห์ สำหรับวันในรอบสัปดาห์ตามปฏิทินของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงชุมชนนี้จะมี 7 วัน และมีชื่อเรียก เทียบเคียงได้กับวันอาทิตย์ ถึงวัน เสาร์ โดยมีชื่อเรียกเรียงลำดับดังนี้ อาเต้า อาจิง อาเนีย พะทะเวีย เปลวปะไต้อ อาชาว ตะง์โซว

3. การประยุกต์ใช้ในวิถีการผลิตและพิธีกรรม

3.1 การใช้ปฏิทินสำหรับพิธีกรรมและความเชื่อประจำเป็นรายเดือน พิธีกรรมตามความเชื่อที่กระทำเป็นประจำทุกเดือน ได้แก่ พิธีการบูชาตามความเชื่อซึ่งกระทำสัปดาห์ละ 1 ครั้ง กล่าวคือ ทุกวันขึ้น 8 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ และแรม 8 ค่ำ แรม 14หรือ 15 ค่ำ ถูกกำหนดให้เป็นวันบูชาประจำที่ บ่องคู้ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณของสายตระกูลจะต้องทำการกราบไหว้บูชาในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของสายตระกูล ซึ่งชุมชนที่ทำการศึกษานี้เป็นกะเหรี่ยงโป ที่มีสามสายตระกูลในชุมชนเดียวกันจึงมี บ่องคู้ 3 คน และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 3 แห่ง บางครั้งคนในชุมชนเองก็อธิบายให้เข้าใจว่าเป็น พื้นที่ เจดีย์ และวันที่ทำการบูชานั้นเปรียบได้กับวันพระหรือวันธรรมสวนะในพระพุทธศาสนา เพียงแต่การบวงสรวงหรือบูชาจะไม่ได้เป็นรูปแบบเดียวกับพุทธ

3.2 การใช้ปฏิทินสำหรับพิธีกรรมสำคัญประจำปี พิธีกรรมประจำปี จะประกอบไปด้วยพิธีกรรมย่อยของแต่ละสายตระกูล เป็นการไหว้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของสายตระกูล โดย วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 จะเป็นของสายตระกูลแรก วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 จะเป็นของสายตระกูลที่ 2 ส่วนวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5จะเป็นของสายตระกูลที่ สาม และในช่วงขึ้น15 ค่ำเดือน 5 จะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านปี ก็จะมีการกำหนดพิธีประจำปีรวมของชุมชนอันได้แก่ การสารภาพความผิดที่นับว่าเป็นบาป เช่นการล่วงประเวณีของคนหนุ่มสาว เพื่อเตรียมตัวเข้าสู่พิธีสงกรานต์ และการไหว้เจดีย์ การรับประทานอาหารร่วมกันของคนในชุมชน และการส่งวิญญาณกลับสู่ที่อยู่ในแดน



คนตายต่าง ๆ ซึ่งกินระยะเวลา ราว 5-7 วันตั้งแต่ ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 5 จนถึงแรม 1-2 ค่ำเดือน 5 อย่างไรก็ตามวันปีใหม่ จะต้องรอไปจนถึงขึ้น 1 ค่ำเดือน 6

3.3 การใช้ปฏิทินสำหรับการเริ่มฤดูกาลผลิต และเก็บเกี่ยว วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 หรือวันขึ้นปีใหม่นับเป็นวันที่เริ่มต้นฤดูกาลผลิต ชาวบ้านจะเริ่มลงมือเพาะปลูก ข้าวไร่ พริก และพืชผักต่าง ๆ พร้อมๆ กับฤดูฝนที่เริ่มโปรยปราย ขณะที่ ฤดูกาลเก็บเกี่ยวจะทิ้งระยะ ไปจนถึง สิ้นเดือน 12 และช่วง เดือน 1-2 ของแต่ละปี

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องระบบปฏิทินนิเวศวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงผ่านกลไก “กระดานไม้หมุด” ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า องค์ความรู้ด้านเวลาและปฏิทินของชุมชนมิได้เป็นเพียงความเชื่อหรือมุขปาฐะ หากแต่เป็นระบบความรู้ที่มีโครงสร้างเชิงตรรกะ มีการกำหนดอย่างเป็นระบบผ่านการสังเกต และสามารถทำซ้ำได้ ผลการวิจัยในแต่ละประเด็นสามารถอภิปรายเชื่อมโยงได้ดังนี้

1. กระดานไม้หมุดในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรมและระบบบันทึกความรู้

ผลการวิจัยที่พบว่าปฏิทินกะเหรี่ยงถูกทำให้เป็นรูปธรรมผ่าน “กระดานไม้หมุด” สะท้อนให้เห็นบทบาทของวัตถุทางวัฒนธรรมในฐานะพื้นที่บรรจุความรู้ (materialized knowledge) อย่างชัดเจน กระดานไม้หมุดมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม แต่เป็นเครื่องมือที่ใช้ “คิด” และ “กำหนด” เวลาในชีวิตประจำวันของชุมชน การมีจำนวนรูที่แน่นอน การจัดวางตำแหน่งตามแนวโค้งของดวงจันทร์ และการแยกแถวสำหรับวันเดือน และปี แสดงถึงการออกแบบเชิงระบบที่สะท้อนความเข้าใจเชิงโครงสร้างของเวลา ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง material culture และ embodied knowledge ที่เสนอว่าความรู้จำนวนมากถูกฝังอยู่ในวัตถุและการกระทำในชีวิตประจำวัน (Ingold, T., 2011); (Sillar, B., 2009) การที่กระดานไม้หมุดทำหน้าที่เป็นทั้งเครื่องมือบันทึกและเครื่องมือคำนวณจึงแสดงให้เห็นการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมและการสร้างความรู้จากฐานชีวิต (situated knowledge) (Lave, J. & Wenger, E., 1991) จึงชี้ให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ของกะเหรี่ยงไปมีความซับซ้อนกว่าการเล่าปากต่อปาก และท้าทายความเข้าใจเดิมที่มักมองภูมิปัญญาชาติพันธุ์ว่า “ไร้ระบบ”

2. กลไกการคำนวณวันกับดาราศาสตร์ชาติพันธุ์

ผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นการเดินทางไม้หมุดตามการเปลี่ยนแปลงของดวงจันทร์จริงบนท้องฟ้า โดยแยกเดือนเต็ม 30 วันและเดือนขาด 29 วัน สะท้อนถึงตรรกะทางดาราศาสตร์ที่มีความแม่นยำในแบบของตนเอง กลไกดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้รู้ในชุมชนมิได้ “เชื่อ” ดวงจันทร์ในเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ใช้การสังเกตและนำจะมีการคำนวณอย่างเป็นระบบอย่างไรก็ตามคนในชุมชนปัจจุบันไม่ทราบขั้นตอนการคำนวณ มีเพียงแต่การจดจำและการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น

ข้อค้นพบนี้สนับสนุนแนวคิดดาราศาสตร์ชาติพันธุ์ของ Aveni, A. F. ที่ชี้ว่าระบบดาราศาสตร์พื้นบ้านของหลายกลุ่มวัฒนธรรมมีหลักการคำนวณที่ซับซ้อน แม้จะไม่อาศัยเครื่องมือทางคณิตศาสตร์สมัยใหม่ การเคลื่อนไม้หมุดวันต่อวันจึงอาจมองได้ว่าเป็น “อัลกอริทึมเชิงวัฒนธรรม” ที่ทำงานผ่านการปฏิบัติซ้ำในชีวิตประจำวัน (Aveni, A. F., 2001) นอกจากนี้ การกำหนดวัน 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรมให้เป็นวันพิธีกรรม ยังสะท้อนการผสมผสานระหว่างเวลาเชิงดาราศาสตร์กับเวลาเชิงจิตวิญญาณ ซึ่งทำให้ปฏิทินทำหน้าที่มากกว่าการบอกวัน แต่เป็นเครื่องมือจัดระเบียบชีวิตทางศีลธรรมและความเชื่อของชุมชนแม้ว่าการคำนวณจะเหลือเพียงแต่การจดจำและการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น

3. การนับเดือนและการกำหนดปีในฐานะปฏิทินนิเวศ

ผลการวิจัยที่พบว่าเดือนแรกของปีเริ่มต้นที่เดือน 6 ตามระบบจันทรคติ และผูกโยงกับฤดูกาลเพาะปลูก แสดงให้เห็นชัดว่าปฏิทินกะเหรี่ยงไปเป็น “ปฏิทินนิเวศ” อย่างแท้จริง กล่าวคือ การเริ่มต้นปีมิได้ยึดตามลำดับเชิงตัวเลขแบบรัฐสมัยใหม่ แต่ยึดตามจังหวะของธรรมชาติและการดำรงชีพ

ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Ruddle, K. & Chesterfield, R. ที่มองว่าปฏิทินพื้นบ้านจำนวนมากทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงกิจกรรมมนุษย์เข้ากับวัฏจักรสิ่งแวดล้อม การที่เดือนสิ้นปีเป็นช่วงของพิธีกรรมสำคัญและการเปลี่ยนผ่านทางจิตวิญญาณ จึงสะท้อนให้เห็นว่าปฏิทินมิได้เป็นเพียงเครื่องมือเชิงเทคนิค แต่เป็นโครงสร้างความหมายของชีวิตชุมชน (Ruddle, K. & Chesterfield, R., 1977)

4. การนับปีนักษัตรและอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

การเรียกชื่อปีตามวงรอบ 12 ปีที่มีความสอดคล้องกับปีนักษัตร แต่จัดลำดับเริ่มต้นและสิ้นสุดแตกต่างจากระบบไทยกลาง แสดงให้เห็นการปรับใช้ความรู้ร่วมภูมิภาคให้เข้ากับกรอบคิดของตนเอง การเลือกปีใหญ่เป็นปีแรก และปีเถาะเป็นปีสุดท้าย สะท้อนอัตลักษณ์และตรรกะภายในของชุมชนที่มีได้ลอกเลียนระบบรัฐโดยตรง การเลื่อนไม้หมุดปีเพียงปีละครั้ง ยังแสดงให้เห็นระดับของเวลาเชิงยาว (long-term temporal structure) ที่ถูกฝังอยู่ในวัตถุทางวัฒนธรรม ซึ่งช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาความต่อเนื่องของความรู้ข้ามรุ่นได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

5. ข้อจำกัดของการสืบทอดและความเสี่ยงต่อการสูญหาย

แม้ผลการวิจัยจะชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนและความเป็นระบบของปฏิทินไม้หมุด แต่ก็พบว่าการสืบทอดองค์ความรู้ยังจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้นำพิธีกรรมและผู้อาวุโส อีกทั้งวัสดุที่ใช้เป็นไม้ซึ่งเสื่อมสลายได้ง่าย ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ระบบความรู้ดังกล่าวมีความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและแรงกดดันจากระบบการศึกษาและปฏิทินของรัฐ

ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นความท้าทายเชิงนโยบายและเชิงจริยธรรมในการอนุรักษ์องค์ความรู้ชาติพันธุ์ กล่าวคือ การบันทึกหรือพัฒนาเป็นรูปแบบใหม่จำเป็นต้องทำอย่างระมัดระวัง เพื่อไม่ทำลายความหมายดั้งเดิมและบทบาททางจิตวิญญาณของปฏิทินในชีวิตชุมชน

สรุปและข้อเสนอแนะ

บทความนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระบบปฏิทินของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปมีใช้เพียงองค์ความรู้เชิงพิธีกรรมหรือความเชื่อพื้นบ้าน หากแต่เป็นองค์ความรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรมที่มีโครงสร้าง กลไก และตรรกะการคำนวณวัน เวลา เดือน และเป็นระบบ แม้ว่าการคำนวณจะเหลือเพียงแต่การจดจำและการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น การมีอยู่ของ “กระดานไม้หมุด” ในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าความรู้เรื่องเวลาของชุมชนถูกทำให้เป็นรูปธรรมผ่านสสารและการปฏิบัติ ไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในระดับมุขปาฐะหรือความทรงจำส่วนบุคคล แต่ถูกฝังอยู่ในวัตถุและการกระทำในชีวิตประจำวัน และช่วยยืนยันว่าภูมิปัญญาชาติพันธุ์มิได้ไร้ระบบ หากแต่มีรูปแบบการบันทึกและคำนวณที่มีเหตุผลภายในของตนเอง ผลการศึกษานี้ยังช่วยตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่ออำนาจของระบบเวลาและปฏิทินของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งมักทำให้ระบบเวลาของกลุ่มชาติพันธุ์ถูกลดทอนสถานะให้กลายเป็นเพียง “วัฒนธรรมท้องถิ่น” หรือ “ประเพณี” ที่ไม่มีฐานะเป็นความรู้ การถอดรหัสกระดานไม้หมุดจึงมิได้เป็นเพียงการอนุรักษ์ แต่เป็นการทวงคืนสถานะความรู้ให้กับระบบปฏิทินชาติพันธุ์ในฐานะองค์ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ยังสะท้อนข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของการสืบทอดองค์ความรู้ปฏิทินกะเหรี่ยงโป ทั้งการจำกัดบทบาทผู้รู้ไว้ในกลุ่มผู้นำพิธีกรรม การถ่ายทอดแบบเฉพาะกลุ่มสายตระกูล และการพึ่งพาวัสดุที่เสื่อมสลายได้ง่าย ปัจจัยเหล่านี้สอดคล้องกับข้อถกเถียงด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่ชี้ว่า องค์ความรู้ที่ไม่ถูกบันทึกในระบบความรู้กระแสหลักมีความเสี่ยงต่อการเลือนหายสูง ภายใต้แรงกดดันของการศึกษาแบบสมัยใหม่และการพัฒนา และในเชิงข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป งานศึกษานี้เปิดพื้นที่สำคัญอย่างน้อยสามประการ ประการแรก คือการศึกษาแบบปฏิทินกะเหรี่ยงโปในเชิงเปรียบเทียบระหว่างชุมชนหรือสายตระกูล เพื่อทำความเข้าใจความหลากหลายภายในชาติพันธุ์เดียวกัน และหลีกเลี่ยงการทำให้ “ปฏิทินกะเหรี่ยง” กลายเป็นภาพเหมารวมเชิงวัฒนธรรม (essentialization) ดังที่งานชาติพันธุ์วิทยาหลายชิ้นเคยเตือนไว้ ประการที่สอง คือการศึกษา



กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ปฏิทินระหว่างรุ่น โดยเฉพาะบทบาทของเยาวชนในบริบทสังคมร่วมสมัย เพื่อทำความเข้าใจว่าความรู้ดังกล่าวจะถูกต่อรอง แปรรูป หรือปรับใช้ภายใต้เงื่อนไขใหม่อย่างไร ประการที่สาม งานวิจัยในอนาคตอาจพัฒนาไปสู่การออกแบบการบันทึกหรือจำลองระบบปฏิทินกะเหรี่ยงในรูปแบบสื่อร่วมสมัย เช่น สื่อดิจิทัลหรือปฏิทินออนไลน์ โดยต้องตั้งอยู่บนหลักจริยธรรมการวิจัยชาติพันธุ์ การมีส่วนร่วมของชุมชน และการเคารพอำนาจการนิยามความรู้ของเจ้าของวัฒนธรรมเอง บทความนี้จึงมีได้เพียงเสนอภาพของปฏิทินกะเหรี่ยงไปในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรม หากแต่ชี้ให้เห็นศักยภาพขององค์ความรู้ชาติพันธุ์ในการเป็นฐานของการสร้างความรู้ใหม่ในสังคมร่วมสมัย และเป็นจุดตั้งต้นสำคัญสำหรับการวิจัยต่อยอดที่เคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศักดิ์ศรีของความรู้มนุษย์อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยเอกลักษณ์แห่งดินแดนและประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ฟ้ายเดียวก้น.
- ยศ สันตสมบัติ. (2547). ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2552). วันวาร กาลเวลา และน่านาคักราช. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Aveni, A. F. (2001). *Skywatchers*. Austin: University of Texas Press.
- Ingold, T. (2011). *Being alive: Essays on movement, knowledge and description*. London: Routledge.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ruddle, K. & Chesterfield, R. (1977). *Education for traditional food procurement in the Orinoco Delta*. Berkeley: University of California Press.
- Sillar, B. (2009). The Social Agency of Things Animism and Materiality in the Andes. *Cambridge Archaeological Journal*, 19(3), 367-377.
- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies: Research and Indigenous peoples*. (2nd ed.). London: Zed Books.
- Wyatt, D. K. (2003). *Thailand: A Short History*. Chiang Mai: Silkworm Books.